

החוג הישראלי לבלשנות ע"ש חיים רוזן
תכנית המפגש העשרים ושישה
8.2.2010
במלאת עשור לפטירתו של חיים רוזן

תקצירים

מילות היחס המוצרכות על ידי הפועל – עדויות קדומות להשפעה בין לשונות

מיכל ארן

אחד המכשולים ברכישת שפה זרה הוא השימוש הנכון במילות היחס, ובייחוד במילות היחס המוצרכות על ידי הפועל, שנקבעות באופן שרירותי (ראה רוזן 1977: 95 – 124, 307 – 315). הדובר הזר נוטה לתרגם מילה במילה את הצירופים של פועל ומילת יחס הנהוגים בלשונו, ומכאן שצירופים יוצאים דופן של פעלים ומילות יחס מקורם לעתים בהשפעה זרה.

התופעה הזו כמובן אינה חדשה, ועדויות לה אפשר למצוא גם בטקסטים קדומים. דוגמה ידועה היטב היא התפשטות השימוש במילת היחס "ל-" במקום תווית המושא "את" בלשון המקרא המאוחרת, בהשפעת הארמית. אך בעוד שחילוף "את" / "ל-" עשוי להתקיים לצד כל פועל שהוא, יש שהשינוי במילת היחס המוצרכת מאפיין פועל מסוים אחד בלבד. באופן טבעי, המקרים הללו קשים יותר לאיתור ולזיהוי. בהרצאה אציג כמה דוגמאות לצירופים של פעלים ומילות יחס, המעידים על השפעות בין לשונות המזרח התיכון הקדום בתחום הצרכת הפועל: מהם תרגומי שאילה, שתפוצתם מעידה כי נקלטו במידה זו או אחרת בשפה החדשה, ומהם שימושים מכוונים ומודעים בצורות נדירות כאמצעי לסימון דבריו של דובר זר. שיבוץ צורות לשון חריגות בדברי זרים הוא תחבולה ספרותית ידועה במקרא (למשל הורביץ תשנ"ו: 87).

מקורות

הורביץ, א' (תשנ"ו). עברית וארמית בתקופת המקרא – סוגיית ה"ארמאיזמים" במחקר העברית המקראית. עמ' 94 – 97 מתוך מחקרים בלשון העברית ובלשונות היהודים מוגשים לשלמה מורג, עורך מ' בר-אשר. מוסד ביאליק, ירושלים.

רוזן, ח' (1977). עברית טובה, מהדורה שלישית מתוקנת ומורחבת. הוצאת קרית ספר, ירושלים.

היבטים פונולוגיים בגבולות פרוזודיים

ורד זילבר-ורד

פונולוגיה ופרוזודיה הן שני ענפים בבלשנות העוסקים בפן הצלילי של השפה (להבדיל מן העיסוק במילים ובמשמעויותיהן). הן נבדלות זו מזו בכך שהפונולוגיה מתרכזת בסגמנטים ובהשפעתם זה על זה ואילו הפרוזודיה היא הפן הצלילי של הרובד הסופראסגמנטלי של השפה. במחקר הנוכחי אני בודקת נקודת השקה של שני היבטים אלה של השפה.

הגישה שבה אני נוקטת לחקר הפרוזודיה בדיבור שואפת לזהות דפוסים פרוזודיים ולהגדיר את הערך התקשורתי שלהם וכן למצוא קורלציה בין הדפוסים הפרוזודיים לבין רבדיה האחרים של הלשון. במחקר הנוכחי אני מתמקדת בהיבט הפונולוגי של טונים סופיים של יחידות אינטונציה. הניתוח כולל אפיון של התכונות האקוסטיות של כל טון סופי ותיאור של המבנה הפונולוגי בהברה האחרונה של יחידת האינטונציה, שלכאורה היא זו שנושאת את הפרוזודיה של הטון הסופי (אם כי ראו Turk & Shattuck-Hufnagel 2007). המחקר נערך על 18 שיחות ספונטניות פנים-אל-פנים מתוך קורפוס מעמ"ד (מאגר העברית המדוברת בישראל) באוניברסיטת תל-אביב. כל המילים בקורפוס מוינו לפי מבנה ההברה האחרונה בהן: הברות פתוחות בסוף מילה; הברות סגורות בסוף מילה; מילים המסתיימות בדיפתונג. במקביל, התבצעה חלוקה ליחידות אינטונציה. המיון העיקרי של טונים סופיים נעשה לשני סוגים: טון מסיים (terminal boundary tone), שבאמצעותו הדובר מסמן שאין לו יותר מה לומר, וטון ממשיך (continuous boundary tone), שבאמצעותו

הדובר מסמן שהוא עדיין לא סיים את דבריו. יחידות קטועות מבחינה פרוזודית לא נכללו בניתוח. לכל אחד משני הסוגים העיקריים האלה תויגו תת-סוגים כדלהלן:
אופני ביצוע של טון מסיים: טון יורד (לרוב בסוף משפטי חיווי. מבוצע בכ-50.5% מן הטונים הסופיים בקורפוס, כולל backchannels); טון עולה (לרוב לצורך שאלה או פנייה. כ-18.25%).
אופני ביצוע של טון ממשיד: טון ממשיד-מישורי (level tone) המבוצע תוך הארכה ניכרת (10.7%); טון ממשיד-מישורי ללא הארכה ניכרת (10%); טון ממשיד-עולה (3.76%); טון ממשיד עולה-יורד (2%); טון ממשיד-יורד (1%).

במחקר קודם (Silber Varod and Kessous 2008), שיוחד לטון ממשיד-עולה, נמצא שטון-עולה זה אינו מושפע ממבנה הטעם הלקסיקלי, והוא מבוצע בהברה האחרונה, בין אם היא מוטעמת בין אם לאו. במחקר הנוכחי ניסיתי לבחון האם למבנה ההברה יש קשר לביצוע טון ממשיד-מישורי המבוצע תוך הארכה ניכרת (לכדי ניגון הנתפס לרוב כהיסוס). כלומר, המחקר מבקש לבחון מהו מבנה ההברה האחרונה (הרובד הפונולוגי) שנושאת את הסוגים השונים של הטון הממשיד (הרובד הפרוזודי). למשל, האם הברות פתוחות בסוף מילה "מושכות" אליהן הארכה ניכרת יותר מאשר הברות סגורות?

הממצאים מצביעים על כך שהארכה ניכרת זו מתבצעת בהברות פתוחות ובהברות סגורות כאחד, אולם בטכניקה שונה: ¹ הארכות אלה מבוצעות או על גבי ההברה האחרונה של המילה או כתוספת "אָה" מיד לאחר המילה. כך, וי"ו החיבור /ve/ מבוצעת בצורה מהוססת כ-[ve::] והמילה אַז /az/ מבוצעת בצורה מהוססת כ-[aze:]. התוצאות הסטטיסטיות לגבי הקשר בין מבנה ההברה (פתוחה/סגורה) וסוג הארכה (מוארכת/תוספת e) נמצאו מובהקות. ממצאים אלה תורמים להבנת מנשק פרוזודיה-פונולוגיה בשרשור הדיבור.

מקורות

יזרעאל, שלמה. מאגר העברית המדוברת בישראל (מעמ"ד). אוחר מ:

<http://www.tau.ac.il/humanities/semitic/maamad.html> (19.10.2009)

Silber Varod Vered and Loïc Kessous. Prosodic boundary patterns in Hebrew: a case study of continuous intonation units in weather forecast. In Barbosa, P. A., Madureira, S., and Reis, C. (Eds.) *Proceedings of the Speech Prosody 2008 Conference*. Campinas, Brazil: Editora RG/CNPq. pp 265-268.

Turk, A. E. and Shattuck-Hufnagel, S. 2007. Multiple targets of phrase-final lengthening in American English words. *Journal of Phonetics* 35 (2007) 445–472.

עיון בגישה התחבירית הסטרוקטורליסטית של רוזן לאור דקדוק התבניות של ימינו רון כוזר

בין התיאוריה התחבירית של רוזן, שצמחה בשנות השישים והשבעים של המאה העשרים במסגרת ה"חוג הירושלמי" של הסטרוקטורליזם, ובין דקדוק התבניות (Construction Grammar), שצמח בשנות התשעים של המאה העשרים במסגרת הבלשנות הקוגניטיבית, יש פנים של המשכיות לצד פנים של קיטוע. בהרצאה זו אעמוד על שניהם. תחילה אציג את עקרונות דקדוק התבניות כפי שהגיע לכלל הבשלה אצל גולדברג (1995). אוסיף לכך את התרומה הספציפית של קרופט (2001) במסגרת מה שהוא מכנה דקדוק התבניות הרדיקלי. ולבסוף אציג את תחביר הדגמים של רוזן (בעיקר 1963 ו-1977), ואראה כיצד דקדוק התבניות, ההולך ומתחזק היום בעולם, חוזר ומתחבר לעבודה הבלשנית הסטרוקטורלית שקדמה לגנרטיביזם. אציג הן את נקודות הרצף והן את נקודות הקטיעה. בין היתר אתיחס לנושאים הבאים: מעמד התבנית בדקדוק, אפיון התבנית כזיווג ייחודי של צורה ומשמעות, ניתוח יורד/עולה, טיפולוגיה לעומת אוניברסליזם, מרכז ושוליים בתיאור הבלשני, ועוד.

מקורות

Croft, William. 2001. *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.

Goldberg. Adele. 1995. . *Constructions: A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago: University of Chicago Press.

Rosén, Haiim B. 1977. *Contemporary Hebrew*. The Hague: Mouton.

רוזן, חיים ב'. 1963. עברית טובה: עיונים בתחביר. ירושלים: קריית ספר.

¹ עקב מיעוט מילים בקורפוס המסתיימות בדפּתוּנָג, הדיון לא יעסוק בהן.

חסימות מורפולוגיות: על פעלים אפשריים אשר אינם קיימים ליאור לקס

הרצאתי תבחן את פרויותם של תהליכים האחראים על גזירת פעלים מפעלים קיימים. טענתי המרכזית היא כי גורמים מורפו-פונולוגיים מגבילים ולעיתים אף מונעים כליל את תצורתם של פעלים חוזרים, פעלים הדדיים ופעלי שינוי והתהוות. כאשר פעלים קשורים זה לזה באופן שיטתי, ההנחה הבסיסית היא שהם אינם מאוחסנים כשני ערכים בלתי תלויים בלקסיקון. למשל, נניח כי הפועל ההדדי *התחבק* נגזר מהפועל היוצא *חבק*. תהליך גזירה זה משנה את מבנה הארגומנטים, דהיינו התפקידים התמטיים של הפועל (למשל, מבצע הפעולה או מקבל הפעולה) ויוצר פעלים חדשים מפעלים קיימים. אני מאמץ את הגישה לפיה תצורת פעלים אלה בעברית מתבצעת בלקסיקון ולא בדקדוק (אורן 1971, Rosén 1977, Reinhart & Siloni, 2005). תהליכי גזירה החלים בלקסיקון ולא בדקדוק מתאפיינים בין היתר בפוריות נמוכה ופערים אשר הנם במידה רבה שרירותיים. לפעלים יוצאים רבים יש ערך מקביל עומד (למשל, *הלביש* ומקבילו החוזר *התלבש*) בעוד שלאחרים אין (למשל, *הבריש* - **התברש*). אין סיבה צורנית, תחבירית או סמנטית נראית לעין אשר בעטיה הצורה *התברש* אינה קיימת. כך גם לגבי פעלים הדדיים, הנגזרים מפעלים יוצאים. מדוע למשל, לפועל היוצא *לחש* קיים פועל מקביל הדדי (*התלחש*), אולם לפועל היוצא *הדף* אין מקביל הדדי (**התהדף*)? טענתי היא כי בעוד במקרים רבים הסיבה לפערים לקסיקליים אלה הנה שרירותית, בדומה לפרגידמות לקסיקליות חסרות אחרות, באחוז לא מבוטל מן המקרים ניתן להסביר את היעדרם של פעלים מסוימים באמצעות אילוצים מורפו-פונולוגיים, אשר מגבילים את פרויותם של תהליכים של מערכת הפועל. אדגים זאת בשני תחומים שונים.

א. פערים בפרדיגמה פועל-התפעל: פרדיגמה זו נחשבת לפרדיגמה הפחות מסוממנת והיציבה ביותר הן בצורות קיימות והן חידוש פעלים. מעטים הפעלים בבניין פועל אשר אין להם ערך גזור מקביל בהתפעל. עם זאת, פערים רבים קיימים בפעלים הפותחים בעיצורים /t/ ו- /d/. פעלים אלה עוברים לרוב השמטת עיצור בהתפעל, שכן זאת משום שנוצר צורך עיצורים פוצצים בעלי אותו מקום חיתוך. על מנת להימנע מהשמטת העיצור /t/, לפעלים רבים בבניין פועל הפותחים אלה כלל אין פועל מקביל עומד, למשל: *טיפל* (**היטפל*), *טיפח*, *טייב*, *טינף*, *תיקן*, *תאם*, *דיכא*, *דרבן*, *דמיין* ועוד. אני סבור כי הדבר אינו מקרי וכי הרכיב המורפולוגי בדקדוק מונע את תצורתם על מנת להימנע מצרור עיצורים /t/ או /td/ או מהחלה של תהליך פונולוגי כגון השמטת עיצור או החדרת תנועה.

ב. פעלים חסרים/עלולים: לפעלים יוצאים רבים, המשתייכים לגזרות הנחים והעלולים, פעלים עומדים מקבילים הנוצקים במשקלים שונים (למשל, *הצית* - *ניצת*, *העיר* - *התעורר/נעור*, *הזיק* - *ניזוק*). תצורתם אינה פוריה באופן יחסי ומדובר במורפולוגיה חריגה (שורצולד 1972, 1980), בה לא ניתן להצביע מבחינה סינכרונית על דפוס עקבי או סיבה לבחירה במשקל זה או אחר. פעלים עומדים אחרים נוצרים באמצעות שינוי תנועות הזרות לתנועות של פעלים סבילים, כלומר לתבנית *u-a* (למשל, *הסיח-הוסח*, *התיש-הותש*). לפעלים אחרים באותה קבוצה, כלל אין פועל עומד מקביל (למשל, *העיק* - **נעק*/**התעוקק*/**ניעק*). היעדר צורות אלה נובע מהמורפולוגיה החריגה של הפעלים היוצאים. גם במקרה זה מדובר במורפולוגיה אשר אינה מהווה חלק פעיל מהידע הלשוני, ועל כן תצורה של פעלים חדשים מסוג זה נמנעת.

ניכר כי אילוצים מורפו-פונולוגיים משחקים תפקיד חשוב באפשרות להחיל תהליכי גזירה בלקסיקון. אילוצים אלה מאפשרים להסביר מדוע צורות רבות, אשר הן אפשריות מבחינה סמנטית ותחבירית אינן נוצרות כלל, ומספקים תימוכין נוספים לתיאוריות הרואות בלקסיקון המנטלי רכיב פעיל בדקדוק הנתון למגבלות דקדוקיות.

מקורות

אורן, ע. 1971. בניינים ובסיסים נטיות וגזירות. *האוניברסיטה הפתוחה* 16, 15-22.

שורצולד, א.ר. 1972. ייצוגם הלקסיקאלי של הפעלים העלולים. *בלשנות עברית חפ"שית* 12, 25-36.

שורצולד, א.ר. 1981. *דקדוק ומציאות בפועל העברי*. הוצאת אוניברסיטת בר-אילן. רמת-גן.

Rosén, H. B. 1977. *Contemporary Hebrew*. The Hague: Mouton.

תארי הפועל בעברית: מבט מתיאוריית "דקדוק הצירופים" (Construction Grammar) ברכה ניר ורות ברמן

בתפיסה הבלשנית המקובלת, חלקי הדיבור מתחלקים למילות תוכן כנגד מילות תפקוד, כלומר לרכיבים לקסיקאליים, כגון שמות עצם ופעלים, כנגד רכיבים דקדוקיים, כגון קשרים ומידעים (Biber et al., 1999; Lyons, 1968; Talmy, 1985). חלוקה זו אמנם מיושמת הן במחקרים טיפולוגיים והן במחקרים פסיכולינגוויסטיים (Croft, 2001; Talmy, 2000; וכן Landau & Gleitman, 1985; Haveman, 1996; בהתאמה), אך מגוון חוקרים מתחומי דעת שונים הציעו כי ההבחנה בין שתי קטגוריות אלה היא חדה ודיכוטומית מדי (Gentner & Boroditsky, 2001; Hopper & Traugott, 1993; Slobin, 1997, 2001). לאור מחקרים אלה – ובמיוחד לאור מחקרים המתמקדים במאפייני השימוש במילים במהלך הפקת שיח מורחב (Berman, 2002; Nir-Sagiv, Bar-Ilan & Berman, 2008; Ravid & Berman, 2009) – בוחן המחקר

הנוכחי את ההצעה כי יש למצוא תחליף לחלוקה בין התחום ה"לקסיקאלי" לבין התחום ה"דקדוקי" ולהציב רכיבים כגון שמות עצם, מילות יחס ומיידעים על פני רצף אחד הנע בין שני קצוות: עוררות של תוכן קונספטואלי מוחשי לעומת עוררות של סכמה דקדוקית מופשטת (Schilperoord & Verhagen, 2006). מקרה ייחודי המעורר חילוקי דעות באשר לאופן שבו יש לתחום את המרחב הלקסיקאלי הוא הקבוצה האקלקטית המוגדרת כקבוצת "תארי הפועל", המאגדת תחתיה מלבד פריטים תואריים מגוון של סמני שיח וביטויים קפואים. יש המתייחסים לחברי קבוצה זו כאל חברים בקטגורית מילות התוכן (Biber et al, 1999; Fromkin & Rodman, 1993; Radford et al, 1999), בעוד שאחרים מגבילים קטגוריה זו לשמות עצם, פעלים ותארים בלבד (Baker, 2003; Ouhalla, 1999; Stemmer & Whitaker, 1998). נוספת לכך הייחודיות של העברית, שבה תארי הפועל אינם מסומנים מורפולוגית (בניגוד לשימוש ב-ly באנגלית, ב-ment בצרפתית או ב-mente בספרדית) אלא מופיעים בצורת צירופים כגון בשמחה, ברצון, בוהירות המורכבים על-ידי צירוף מילת היחס - לשם עצם גזור תואר (Ravid & Shlesinger, 2000). מטרת המחקר הנוכחי לשפוך אור על סוגיית החלוקה לקטגוריות חלקי הדיבור על-ידי בחינת פריטים אלה ואחרים וניתוחם במסגרת התיאורטית של "דקדוק הצירופים" (Fillmore, Construction Grammar, 1975; Fillmore, Kay & O'Connor, 1988). מתוך הישענות על מבדקים פסיכולינגוויסטיים ניסויים ומבוססי-שיח כאחד, מבנים שונים אלה מתגלים כצירופים או תבניות (צימוד מוסכם של צורה ומשמע) בעלות מעמד ביניים הבא לידי ביטוי הן במישור המבני והן במישור התפיסתי: "פריטי ביניים" אלה חסרים אוטונומיה סמנטית מכאן ותלות מבנית-דקדוקית מכאן, וככאלה אינם בני הגדרה כחברים בקטגורית מילות התוכן מחד או בקטגורית מילות התפקוד מאידך. מחקרנו מציע כי יש לבסס את הגדרתן של קטגוריות לקסיקאליות על בסיס מידת תלותן של משמעות המלים בהקשר השימוש בשיח (Hopper & Thompson, 1985), וכי פריטי הביניים – בניגוד לפריטי תוכן או פריטי תפקוד טיפוסיים – מתפרשים אך ורק ביחס לפונקציה שאותה הם ממלאים בעולם השיח, והיא פונקצית המטא-לשון (Maschler, 2009).

מקורות

- Fillmore, C. J. (1975). An alternative to checklist theories of meaning. *Berkeley Linguistic Society, I*, 123-131.
- Hopper, P. J., & Thompson, S. A. (1985). The iconicity of the universal categories 'noun' and 'verb'. In Haiman, J. (ed.), *Iconicity in syntax*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 151-183.
- Maschler, Y. (2009). *Metalanguage in interaction: Hebrew discourse markers*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Schilperoord, J. & Verhagen, A. (2006) Grammar and language production: Where do function words come from? In J. Luchjenbroers (ed.), *Cognitive Linguistic Investigations. Across languages, fields and philosophical boundaries*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 139-168.

פריפרזה עם פועל קניין בפולנית בת-ימינו

לאה סביצקי

בפולנית קיים מבנה הפועלי המורכב מפועל קניין *mieć* בצורתו הפיניטית ומבינוני סביל. הפועל *mieć* במבנה פריפרסטי זה מתועד בכל הגופים ובכל הזמנים של המערכת הפולנית: הווה, עבר ועתיד. לכאורה לפנינו ממש מבנה טיפוס של פרפקטום, מהסוג שהתפתח ופורח בלשונות מערב אירופיות כמו גרמנית צרפתית או אנגלית (I have written [an] article). במרחב הסלאבי מבנים כאלה מוכרים ובשתי לשונות, בקשובית הקרובה לפולנית ובמקדונית הדרום-סלאבית המבנים המורכבים עם פועל קניין מהווים צורה טמפוראלית מובחנת. בפולנית המשפטים הכוללים פריפרזה עם פועל קניין שכיחים בעיקר בשפה מדוברת, אך הם מופיעים גם בספרות. בתחילת המאה ה-20 ראו בהם לעתים דוגמא להתפתחות המקבילה לזו של לשונות אירופה או אף להתפתחות המושפעת מלשונות מערב אירופה, בפרט מהגרמנית.

המבנים המורכבים עם פועל הקניין *mieć* המופיעים בטקסטים ספרותיים אינם נבנים באופן חופשי מכל לקסמה פועלית: צורת בינוני סביל היוצרים את הפריפרזה גזורות באופן בלעדי מפעלים פרפקטיביים יוצאים, מסוג *mam napisany artykuł* ≈ "יש לי מאמר כתוב". יש הרואים במבנים אלה צורה פריפרסטית, ההולכת ומתגבשת, איבר חדש בקטגורית הזמן, צורה שלא עברה עדיין גרמטיקליזציה מלאה. היווצרות הפריפרזה מתוארת כהתפתחות ממבנים טרנזיטיביים בהם מורחב המושא של פועל הקניין על ידי בינוני סביל. אך החידושים בפולנית המדוברת של ימינו, של השנים האחרונות, מעוררים שאלות לגבי המעמד הטמפורלי של הצורה הפריפרסטית הזאת ולגבי ההבחנות בינה ובין צורות פועל אחרות.

בניגוד לתיאורים המקובלים של התופעה, מתפשטים בלשון המדוברת של ימינו שימושים נוספים נרחבים מאוד של המבנה, והמגבלות הנוגעות לאספקט ואפילו לטרנזיטיביות של הלקסמות הפועליות המשתתפות בו הולכות ונמחקות. כך אנו מוצאים בקורפוס נרחב (המצוי באינטרנט) של טקסטים בלתי ערוכים מסוג בלוגים והתבטאויות בפורומים שונים, את הפריפרזה עם פועל *mieć* כשהיא נוצרת באופן חופשי למדי ממגוון בינוניים רחב. קורפוס זה דורש ניתוח חדש של תופעת הפריפרזה עם *mieć* והגדרה חדשה של תפקידיה.

מבדיקת הנתונים עולה כי בפולנית המבנה הנדון אינו מהווה איבר חדש במערכת הזמנים, אלא צורה סטטיבית, המביעה בעיקר את ההשפעה של הפעולה על נושא של הפועל *mieć*, וזאת בלי קשר לזהות המבצע של הפעולה המובעת בבינוני סביל.

מסע סמנטי-פואטי במבוכי הלשון הפואטית של חביבה פדיה תמר סוברן

חביבה פדיה היא נצר למקובלים שקנתה לעצמה מוניטין כחוקרת מקורית וחשובה במחשבת ישראל הקבלה. בפתח הדבר לקובץ שערך "המיתוס ביהדות" (תשנ"ו) כתבה החוקרת: "דמויות מיתיות רומזות מידית על ידי אזכורן לא למושג אלא לדינמיקה, לתבנית נפש או תבנית יקום כוללת. קיים אפוא טיפוס של הנחרה או תובנה אודות הטבע האנושי, מהותו או מושא התכוונותו, הניזון מתכונת העודף המהותית הגלומה בכל הבעה פואטית". כיוון שאמרה "כל הבעה פואטית" אני מבקשת להכיל את דבריה אלה גם על שירתה: לבד ממחקרי הקבלה פרסמה פדיה עד כה שלושה קבצי שירה: הקובץ "מתיהבת סתומה" יצא 1996, הקובץ "מוצא הנפש" 2003 שניהם בהוצאת עם עובד. ב 2009 יצא בהוצאת הקיבוץ המאוחד ספרה "דיו אדם". בשלושת הקבצים נשמע קולה הייחודי והבלתי נשען על עולם האמונה והחקר של המשוררת וגם על העברית העכשווית הכתובה והמדוברת. לשונה מאופיינת באותה תכונת **עודף מהותית**: עושר לשוני חווייתי ומושגי שלעתיים אינו חף מסתירות ומתהיות. דבריה על המיתוס ועל ההבעה הפואטית משמשים התר לתאר את הדינמיקה, את תבנית נפש ואת תבנית היקום הכוללת גם בשירתה שלה. החקירה הסמנטית של קובצי השירים מגלה מיתוסים כללים ופרטיים ומשרטטת תנועה האורגת כלשונה: 'את תבנית הנפש בתבנית היקום'. הנה קטע לדוגמה:

"...המלכתין אך לא מפני שאני שפחה,

מי קמוץ בעבדים,

שאתה רואה ענותה של זאת אשר במתיקות אותך הרתה, ושותק,

מי קמוץ עבד בריחה...."

"מתיהבת סתומה" עמ' 8

הסמנטיקה הפואטית-פרשנית היא ענף חדש המבקש להקים גשר בין הסמנטיקה קוגניטיבית לחקר לשון השירה. עיוני נשען על הממצאים של העשורים האחרונים בארבעה תחומי חקר: (1) **תיאוריית המטפורה** בבלשנות הקוגניטיבית (לייקוף וגיונסון 1999); (2) **תיאוריית תבניות ההמשגה** (לאנאקר 2008); (3) חקר **השדות הסמנטיים** (קיטאי 1992, סוברן, 1994) ו- (4) **הפואטיקה הקוגניטיבית** (צור 1992, צור וסוברן בדפוס). במחקר הנוכחי מוצגים המבנים הלשוניים היצירתיים שבשירת פדיה הנוצרים משילוב והרכבה של שדות סמנטיים, מטפוריקה, הדי כתובים והדהודי לשון הדיבור הישראלית. משורטטים כאן קווי הייחוד של לשונה הפיוטית של פדיה כמתח בין עברית עכשווית לעברית עתירת הדהודי מקורית.

מקורות

פדיה ח' מתיבה סתומה (1996), מוצא הנפש (2003), דיו אדם (2009).

קיטאי (1992) "Semantic fields and the individuation of content". In Lehrer, A. & Kittay, E. F. (eds.), Frames, fields, and contrasts. New Jersey Lawrence Erlbaum, pp. 229-252.

לאנאקר (2008) R. Langacker, Cognitive grammar, University press

Oxford: Oxford

לייקוף וגיונסון (1999) Lakoff, G. and Jonson M., Philosophy in the Flesh, New York Basic

Books

סוברן (1994), שדות סמנטיים, ירושלים: מאגנס.

סוברן (תשס"ו), "לשונה היצירתית של אני משעול", העברית שפה חיה ד, עמ' 281 – 306.

סוברן (בדפוס), "ולמה זה ידום ליבנו מול ביכורי הטבע" ח"נ ביאליק – לקראת סמנטיקה פואטית, תעודה כ"ה.

צור (1992), Tsur R. Towards a Theory of Cognitive Poetics Amsterdam: North Holland

צור וסוברן (בדפוס), Tsur R and Sovran T., "Cognitive Poetics", in The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics

רכישת הסביל בהתפתחות שפה מאוחרת דורית רביד וליזי ורד

מבנה הסביל הוא אחד האמצעים להרחקתו של מבצע הפעולה מן ההקשר התקשורתי, ולכן אינו דרך קאנונית להבעת אירועים ותופעות (Keenan & Dryer, 2007). ניתן לומר, שהסביל הוא מבנה נוכח תדיר אך לא שכיח ברוב שפות העולם, ולכן רכישתו מתעכבת בדרך כלל עד לגיל בית הספר. עם זאת, יש שפות מסוימות (כמו התורכית) שבהן ריבוי של צורות סביל משפיע על רכישת מוקדמת של המבנה; ויתר על כן, הסביל נמצא בתפוצה משלימה עם מבנים אחרים שנועדו להרחקה ולהפשטה של אירועים ותופעות. בשפה האנגלית, הדורשת נושא תחבירי בכל משפט, הסביל הוא מבנה שכיח בהרבה ונרכש מוקדם יותר מאשר בעברית.

המחקר הנוכחי נשען על מחקרים קודמים של רכישת הסביל בגילאי בית הספר היסודי (רביד ועמיתיה, 2003, 2004, Ravid), שהפיקו ממצאים על ראשית הרכישה המורפולוגית של הסביל בהקשרים פשוטים - משלב ניטראלי וצורת עבר בלבד. המסלול ההתפתחותי שהותווה עד עתה הוא של רכישה בין גילאי 6-9, כשצורות סביל בבניין נפעל הן לא רק הקלות ביותר, אלא גם מושכות אליהן את רוב הטעויות. ואולם גם בני 10 לא הפיקו יותר מ-70% תשובות נכונות, מה שמעורר את השאלה – מה הלאה? בנוסף לכך, השימוש בסביל בקרב דוברי עברית הוא בהקשרים של משלב כתוב וגבוה במגוון של צורות נטיה (זכר ונקבה, יחיד ורבים, זמנים שונים). לבסוף, נשאלת השאלה מדוע הסביל בכל זאת נמצא בשימוש בפי דוברים ילידיים, כשיש מבנים חסרי נושא ובעלי נושא סתמי שעושים את עבודת ההרחקה וההפשטה בדרך לא פחות טובה.

המחקר הנוכחי נבנה בראש ובראשונה על ניתוח פרגמטי של ההקשרים התקשורתיים של הסביל העברי, שיוצג בהרצאה. שנית, במחקר הנוכחי נחקרה אוכלוסייה בוגרת יותר מן המחקרים הקודמים, ומבני הסביל שבה היו במשלבים שונים ובזמנים שונים. במחקר נדרשו הנבדקים להפוך משפט פעיל למשפט סביל. נבדקי המחקר היו 134 נבדקים בשבע קבוצות גיל, החל בכיתה ג' ועד מבוגרים. 48 פריטי המבדק נחלקו שווה בשווה בין צורות סביל במשלב ניטראלי לבין צורות סביל במשלב גבוה. בכל משלב לקחו חלק שלושת הבניינים שמהם נגזרות צורות הסביל בעברית – קל, פיעל והפעיל. חצי מן הפריטים בכל בניין היו בזמן עבר, ומחציתם – בזמן עתיד..

תוצאות המחקר הוסיפו נדבך חדש להבנתנו את הפסיכולינגוויסטיקה ההתפתחותית של הסביל. גם במחקר זה נמצא מסלול התפתחותי ארוך טווח מגיל 8 ועד בגרות. ואולם, בניגוד למקובל בחשיבה החומסקיאנית, נמצא שההצלחה בסביל היא בראש ובראשונה פונקציה של ידע לקסיקאלי – כלומר, הייתה הצלחה הרבה יותר גבוהה בסביל במשלב ניטראלי מאשר במשלב גבוה. שנית, ההצלחה בסביל היא גם עניין של זמן ואספקט, כפי שיוסבר בהרצאה: מבנים בעבר צלחו יותר מאשר מבנים בעתיד. היה הבדל בין הבניינים, ואולם הוא היה שונה מאוד מן הממצאים הקודמים שהתמקדו בסביל במשלב ניטראלי ובזמן עבר. הממצאים יוצגו ויידונו לאור תורות פסיכולינגוויסטיות (usage-based) של רכישת שפה ותהלוכה.

מקורות

Keenan, E.L. & M.S. Dryer. 2007. Passive in the World's Languages. In Timothy Shopen (ed.) *Clause Structure, Language Typology and Syntactic Description*, Vol. 1. Cambridge: Cambridge University Press, 325-361.

Ravid, D. 2004. Later lexical development in Hebrew: derivational morphology revisited. In R.A. Berman (ed.) *Language development across childhood and adolescence: Psycholinguistic and crosslinguistic perspectives*. Amsterdam: Benjamins, 53-82.

רביד, ד', ה' לנדאו ומ' לובצקי. 2003. המורפולוגיה של הסביל הפועלי בגיל בית הספר: דוגמה לרכישה מאוחרת. סקריפט, 5-6, 129-158.

היכן נכתב סידור הנשים בלאדינו שנמצא בספרייה בפריז (Hebr.668)? אורה שורצולד

סידור הנשים בלאדינו שיידון בהרצאה הוא כתב יד שנמצא בספרייה הלאומית בפריס (Hebr.668), ויצא לאור לאחרונה בהוצאה מדעית בידי לזר (1995). לזר משייך אותו לספרד של ראשית המאה החמש עשרה בהסתמכו על קטלוג זוטנברג (1866), אבל בבדיקת הכתב, הנייר והלשון נראה שמדובר במהדורת כתב יד שנכתבה במאה השש עשרה לפחות (מינרוויני 1998). לכתב היד אין עמוד שער והקדמה, וחסרים בו עמודים אחדים, ולכן קשה לדעת את זמנו ומקורו.

המתרגם אינו ידוע ומקום הפרסום עלום. מהדורת כתב היד נכתבה ככל הנראה בידי כותב לא מיומן והוא מייצג מסורת עממית לא פורמלית. בבדיקה קפדנית של אוצר המילים, של תרגום "שנאמר", ושל תופעות הגייה המתגלות בכתב נראה שהמתרגם משתמש בספרדית היהודית של זמנו, האופיינית גם לאיטליה וגם לאימפריה העותומאנית, אבל הוא גם מושפע מן הפורטוגלית ומן האיטלקית. השפעה כזאת תיתכן רק באזור המגע של דוברי הספרדית היהודית עם דוברי האיטלקית והפורטוגלית. בחינה של ייחודי תרגום מגלה שהמחבר הוא בן עיר מסוימת, ולכן אפשר להניח את מקום פרסומו המדויק.

מקורות

זוטנברג, Herman Zotenberg, *Catalogue des manuscrits hébreux et samaritains de la Bibliothèque Impériale*, Paris 1866 = 1866

לזר, Moshe Lazar (ed.), *Siddur Tefillot: A Woman's Ladino Prayer Book*, Culver City = 1995
1995

מינרוויני, Laura Minervini, "Review of Moshe Lazar's edition of Siddur Tefillot: A Woman's Ladino Prayer Book", *Romance Philology*, 31 (1998), pp. 404-419 = 1998

תופעות לשוניות בתרגומי אפלטון לערבית דנה שלו

קיימים במסורת מהימנה ושמורים בגרסאות רבות תרגומים רבים לערבית של טקסטים עיוניים יווניים, כגון תרגומים של חיבורים מאת אריסטו וגאלניוס. השוואות לשוניות ומחקרים בטכניקת התרגום שנערכו כבר במאה ה-19 בידי מיטב הפילולוגים תרמו רבות להבנת היוונית והערבית כאחד, ואף לקביעת קריאות נוסח חשובות. מירב ההשוואות נסובו על חיבור או ביטוי בודדים, וגם כיום אין התחום בשל לאינטגרציה שיטתית: טקסטים רבים מרכזיים לא זכו לניתוח ממצא.

באשר לאפלטון, עצם ביצועם והישרדותם של התרגומים הערביים לחיבוריו מהווה סוגיה אניגמטית. בהרצאה זו אסקור ואבחן תופעות לשוניות בתרגומי קטעים מן הימדינה' לאפלטון, תוך התייחסות לסוג הטקסט (דיאלוג, מיתוס), לאופיו העיוני (למשל תופעת ההעצמה ביוונית ותרגומה לערבית), לטבעה וסיווגה של הערבית בתרגומים המדעיים מימי הביניים, ולשלב תיווך התרגומים מיוונית לסורית (שלב שלא עברו אותו כל הטקסטים).

תיאור עניינים תחביריים מלשון התנאים רבקה שמש

במחקר לשון חכמים מקובלת התפיסה, שיש לבסס את התיאור הלשוני על כתבי יד של החיבורים, ולא על הדפוסים. לפי החלוקה המקובלת שקבע בר-אשר, מסורות לשון המשנה נחלקות לשני ענפים: הענף הארץ-ישראלי (הנחלק לשני טיפוסים: המערבי והמזרחי) והענף הבבלי. ההבדלים בין שני הענפים ובין שני הטיפוסים קשורים בעיקר בענייני כתיב, הגה וצורות. המחקר התמקד בדרך כלל בתופעות מתחומים אלה, ואילו ענייני התחביר נדחו במחקר לשון חכמים בכלל ובהשוואות בין כתבי היד בפרט.

במחקר על ארבעה עניינים תחביריים מלשון המשנה, נמצא שאפשר לתארם או להשלים את תיאורם מתוך בחינה של ארבעה כתבי יד למשנה (כ"י קאופמן, כ"י פרמה, כ"י לו וכ"י פריז) מחד גיסא ושל חיבורים נוספים של לשון התנאים מאידך גיסא. ארבעה עניינים אלה הם מילית הזיקה **אשר**, הצירוף **ולא זו בלבד**, כינוי הרמז **הללו** וציון המושא **את**. בחינה זו מדגישה את הצורך להשוות בין כתבי יד ולבדוק חיבורים נוספים גם בתיאור עניינים תחביריים מלשון חכמים.

הצירוף **ולא זו בלבד** עבר תהליך של התאבנות: בתחילה נשא משמעות מילולית (ולא הדבר הזה בלבד), וכינוי הרמז **זו** שבו שימש כינוי אנפורי המתאים דקדוקית למרכיב קודם, ועם הזמן נהפך לביטוי של הוספה בעל כינוי קפוא. בחינת כתבי היד הראתה, שבהיקרות אחת במשנה כ"י קאופמן נוקט את הכינוי **זו** ללא התאמה דקדוקית למרכיב קודם בהקשר, בעוד שכתבי היד האחרים נוקטים את הכינוי **אני(לו)** ככינוי אנפורי המוסב אל מרכיב קודם. גם במקורות נוספים של לשון חכמים נמצא שימוש מצומצם בצירוף זה.

בבדיקת היקרויות המעטות של מילית הזיקה **אשר** במשנה נמצאו הבדלים בין ארבעת כתבי היד: בהיקרות אחת מתוך ההיקרויות שב"מאגרים" כ"י לו וכ"י פריז גורסים **ש**- במקום **אשר**, וכן נמצאה היקרות נוספת של

אשר בכ"י לו במקום **ש**- בכתבי היד האחרים. בבדיקת מקורות נוספים של לשון התנאים נמצא **אשר** מופיעה באותן שתי נסיבות שהיא מופיעה בהן במשנה (ברימוזים לציטוטים מן המקרא ובלשון ברכה). מפאת קוצר זמן ההרצאה לא יתוארו בהרחבה שני הנושאים האחרים, אלא יוזכרו בקצרה: לכינוי הרמז **הללו** נמצאו כמה היקרויות בכתבי היד של המשנה נוסף על ההיקרות האחת המתועדת בכ"י קאופמן, שגם בהן יש הבדלים בין ארבעת כתבי היד. בדיקה של המקורות הנוספים של לשון התנאים הראתה מצב מורכב יותר לגבי השימוש בכינוי בהשוואה לידוע מן המשנה. הופעתו של ציין המושא **את** נבדקה תחילה בסדר מועד במשנה, ונמצאו שתי קטגוריות שיש בהן סטייה ניכרת מן הכלל להופעת **את** לפני מושא ישיר מיודע – לפני **שם**+כינוי קניין' ולפני **שם**+שם סומך מיודע'. את ממצאים אלה חיצקה בחינה של ההיקרויות שיש בהן הבדלים בין ארבעת כתבי היד.

מקורות

מ' אזר, תחביר לשון המשנה, ירושלים תשנ"ה
מ' בר-אשר, "הטיפוסים השונים של לשון המשנה", תרביץ נג (תשמ"ד), עמ' 187–220

שיקולים בבחירת מודל משולב לבדיקת היחס בין מידע לבין לא-מידע בטקסט שכנועי צבי שראל ויצחק שלזינגר

אחת השאלות העולות במחקרים בתחום בלשנות הטקסט היא מתודות להבחנה בין סוגי טקסטים. בתוך כך בולט במיוחד מקומו של שיח השכנוע שאחת מתכונותיו המרכזיות היא שילוב רטוריקה בתוך טקסט מידע, אלא שכאן התעוררה הבעיה כיצד נבחין בין מידע לרטוריקה. זוהי מטרת המחקר שאת צעדיו הראשונים נציג כאן.

נושא הבדיקה הוצע לראשונה ע"י חיים רבין (1981), בהתבססו על הטענה, שהמתודות החדשות של הבלשנות המודרנית, שהוצעו במאה ה-20 וביניהן חקר השיח, לא חדרו לחקר המקרא. כנקודת מוצא מציע רבין שיטת מחקר התואמת את צרכי המחקר של הטקסט המקראי ובייחוד את הצרכים של נאומי הנביאים המכוונים לשכנע את ציבור שומעיהם בצדקת עמדתם. בתוך כך מציע רבין להפעיל על הנאום הנבואי בדיקה דו-רכיבית, קרי, היחס בין קו המידע לבין קו הרטוריקה. הגדרותיו:

מידע (או לשון העובדות), מתאפיין כמסירת עובדות הלקוחות מן המציאות או מהדמיון.
רטוריקה (או לשון השכנוע) – מטרתה לרכז את עמדת השומע ולהשפיע עליו לקבל את המידע שהדובר מתכוון למסור

היחס בין המידע והרטוריקה תלוי לדעת רבין בסוג השיח. בטקסט סיפורי ובמשלב החוק והמשפט - המידע הוא רובו של הטקסט, ומיעוטו- הרטוריקה; ואילו בפרקי נבואה וכנראה גם במאמרים פובליציסטיים היחס הוא הפוך.

אימצנו אפוא את עיקר הבחנותיו המקוריות של רבין תוך הרחבתן ע"י מודלים נוספים של חקר הרטוריקה במחקרים ישראלים בני זמננו, כגון לנדאו (1988), ניר (1984), שלזינגר (2000), שראל (1988), חרל"פ ושראל (תשס"ז-תשס"ח) ועוד.

בהרצאתנו נדגים ניתוח קטע של טקסט מתוך מאמר שכנועי, שיתבסס על מודל משולב האמור להיות תואם לדעתנו את צרכי המחקר של טקסטים מסוג זה.

מקורות

לנדאו, ר' (1988). הרטוריקה של מישלב הנאום הפוליטי בישראל. תל-אביב: עקד.
ניר, ר' (1984). לשון, מדיום ומסר. ירושלים: פוזנר ובניו.
רבין, ח' (1981). חקר השיח כעזר בחקר המקרא. בתוך: אררט, נ', בן-בסט, נ' ופי רוזנבליט (עורכים), ית"ר שאת (מנחת ידידות לפרופ' יהודה ת' רדאי). חיפה: הטכניון, עמ' עב-פט.
שלזינגר, י' (2000). לשונות העיתון. באר שבע: אוניברסיטת בן-גוריון.
חרל"פ, ל' ושראל, צ' (תשס"ז-תשס"ח). שפה ושמה "אקדמית": מאפיינים לשוניים ורטוריים של השיח האקדמי הכתוב. חלקת לשון 39, עמ' 83-98.

Boadt, L. (1997) The poetry of prophetic persuasion: Preserving the prophet's persona, The Catholic Biblical Quarterly, January, Vol.59, Iss. 1